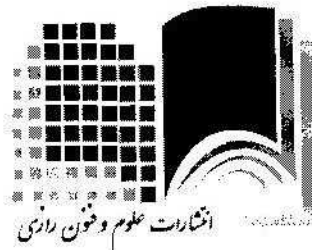

تحولات خاورمیانه

دکتر محمد رضا حاتمی

عضو هیات علمی دانشگاه پیام نور

انتشارات علوم و فنون رازی

سرشناسه : حاتمی، محمدرضا، ۱۳۴۳ -
 عنوان و نام پدیدآور : تحولات خاورمیانه
 مشخصات نشر : تهران: علوم و فنون رازی، ۱۳۹۴.
 مشخصات ظاهری : ۱۸۴ص.
 شابک : 978-600-7043-07-3
 وضعیت فهرست نویسی : فیبای مختصر
 یادداشت : فهرست نویسی کامل این اثر در نشانی: <http://opac.nlai.ir> قابل
 دسترسی است
 شماره کتابشناسی ملی : ۳۸۷۰۴۶۱

تحولات خاورمیانه

دکتر محمدرضا حاتمی

صفحه آرایی و طرح جلد: علیرضا حسین بیگی

تحقیق و تدوین: پژوهشسرای رازی

انتشارات علوم و فنون رازی

چاپ اول: تابستان ۱۳۹۴ - نسخه ۱۰۰۰

قیمت: ۲۰۰۰۰۰ ریال

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۰۴۳-۰۷-۳

ISBN: 978-600-7043-07-3

آدرس: تهران، خیابان شریعتی، خیابان پلیس، کوچه کاشانی نژاد، پلاک ۱۲،

طبقه همکف. تلفن: ۸۸۴۸۳۲۸۵

RAZIPUB@YAHOO.COM

سرشناسه : حاتمی، محمدرضا، ۱۳۴۳ -
 عنوان و نام پدیدآور : تحولات خاورمیانه
 مشخصات نشر : تهران: علوم و فنون رازی، ۱۳۹۴.
 مشخصات ظاهری : ۱۸۴ص.
 شابک : 978-600-7043-07-3
 وضعیت فهرست نویسی : فیپای مختصر
 یادداشت : فهرست نویسی کامل این اثر در نشانی: <http://opac.nlai.ir> قابل
 دسترسی است
 شماره کتابشناسی ملی : ۳۸۷۰۴۶۱

تحولات خاورمیانه

دکتر محمدرضا حاتمی

صفحه آرایی و طرح جلد: علیرضا حسین بیگی

تحقیق و تدوین در پژوهش‌های رازی

انتشارات علوم و فنون رازی

چاپ اول: تابستان ۱۳۹۴ نسخه: ۱۰۰۰

قیمت: ۲۰۰۰۰۰ ریال

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۰۴۳-۰۷-۳

ISBN: 978-600-7043-07-3

آدرس: تهران، خیابان شریعتی، خیابان پلیس، کوچه کاشانی نواد، پلاک ۱۲،

طبقه همکف. تلفن: ۸۸۴۸۳۲۸۵

RAZIPUB@YAHOO.COM

فهرست

مقدمه	۵
فصل اول: مبانی و جهت گیری های طرح خاورمیانه بزرگ	۱۱
فصل دوم: مصر، تجربه جهت گیری ایالات متحده نسبت به وقوع انقلاب بر اساس طرح خاورمیانه بزرگ	۳۳
فصل سوم: غلبه بیداری اسلامی بر طرح خاورمیانه بزرگ	۴۹
فصل چهارم: مصادیق تاثیر گذار بر بیداری اسلامی: الگوی رهبری و پذیرش قدرت نرم انقلاب اسلامی	۱۵۵

مقدمه

تحولات غیر منتظره‌ی خاورمیانه که در نیمه نخست سال ۲۰۱۱ میلادی به وقوع پیوست، نظر بسیاری از صاحب‌نظران در امور بین‌المللی را به خود معطوف نمود. دیکتاتوری‌های دیر پای این منطقه در فاصله زمانی کوتاهی به دومینوی بحران گرفتار آمدند و از تغییر رژیم تا ناآرامی‌های گسترده و جنگ داخلی را از سر گذراندند. این وقایع در حالی پدیدار می‌گشت که چند سال پیش از آن و در دوران ریاست جمهوری جورج بوش پسر در ایالات متحده، طرحی موسوم به «خاورمیانه بزرگ» مطرح گردید که قائل به تغییر سازوکار سیاسی منطقه بود. بر اساس این طرح، حکومت‌های ناکارآمد خاورمیانه که عموماً دارای سیستم سیاسی غیر دموکراتیک بوده و از فساد نهادینه شده و سوء مدیریت در تمامی سطوح رنج می‌برند، در دراز مدت موجب بسط بحران‌های خطرناکی در این منطقه خواهند گردید.

در واقع طرح خاورمیانه بزرگ -

(The Greater Middle East and North Africa Initiative "GMENAI") برای نخستین بار در ۱۲ سپتامبر ۲۰۰۲ توسط کولین پاول مطرح گردید. بعد از حمله تروریستی ۱۱ سپتامبر این نظریه در بین سیاستمداران و افکار عمومی غرب به ویژه آمریکا قدرت گرفته است که شرایط و ساختار سیاسی و اقتصادی نامطلوب کشورهای خاورمیانه یکی از دلایل رشد تروریسم بین‌المللی می‌باشد. زیرا ساختارهای اقتصادی و سیاسی نابهنجار، ناکارآمد، غیر شفاف، استبدادی و فاسد موجب پیدایش دولت‌هایی شده است که نمیتوانند خواست‌های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی مردم خود را برآورده نمایند. اکثر مردم این منطقه از حق مشارکت در تعیین سرنوشت سیاسی خود محروم‌اند.

دست‌آوردهای اقتصادی در انحصار بخش کوچکی از جامعه می‌باشد و علی‌رغم ثروتهای ملی نسبتاً قابل توجه، بخش عظیمی از جمعیت در فقر به سر می‌برد و ازدست‌آوردهای توسعه اقتصادی بی‌بهره است. نارضایتی در میان طبقه متوسط، افشار تحصیلکرده و جوانان نیز بسیار گسترده می‌باشد.

به عبارت دیگر، طرح خاورمیانه بزرگ بر پایه این فرض استوار است که انجام اصلاحات اقتصادی، ارتقاء حقوق بشر و استقرار دموکراسی در خاورمیانه، با افزایش مشارکت مردم منطقه در دست‌آوردهای توسعه اقتصادی و سرنوشت سیاسی کشورهاشان موجب کاهش نارضایتی و از بین بردن بستر رشد بنیادگرایی اسلامی و تروریسم بین‌المللی خواهد شد. به این ترتیب، بنا بر طرح خاورمیانه بزرگ، آمریکا مصمم است تا جوامع منطقه خاورمیانه بزرگ را دموکراتیزه کند زیرا معتقد است که سرخوردگی مردم این منطقه از دولتهای خود ثبات و امنیت منطقه و جهان غرب به ویژه آمریکا را تهدید می‌کند. در پشتیبانی این نظریه، طرح خاورمیانه بزرگ به آمار گزارش «توسعه انسانی جهان عرب» که توسط سازمان ملل منتشر می‌شود اشاره می‌کند:

کل تولید ناخالص ملی ۲۲ کشور عضو اتحادیه عرب از تولید ناخالص ملی اسپانیا کمتر است.

تقریباً به ۴۰٪ جمعیت بزرگسال کشورهای عرب، یعنی بالغ بر ۶۵ میلیون نفر بی‌سواد می‌باشند که دو سوم آنان را زنان تشکیل می‌دهند.

تا سال ۲۰۱۰ متجاوز از پنجاه میلیون و تا سال ۲۰۲۰ متجاوز از یکصد میلیون نفر وارد بازار کار خواهند شد. برای جذب این نیرو می‌بایست هر سال دست کم شش میلیون اشتغال جدید تولید شود.

اگر نرخ بیکاری منطقه در سطح کنونی آن باقی بماند، تا سال ۲۰۱۰ تعداد بیکاران منطقه از مرز بیست و پنج میلیون نفر فراتر خواهد رفت.

۱ یک سوم جمعیت منطقه با دو دلار در روز زندگی می‌کند. برای نجات این جمعیت انبوه از چنگال فقر نرخ رشد اقتصادی منطقه باید دست کم دو برابر شود یعنی از ۳٪ به ۶٪ در سال افزایش یابد.

۲ در مجموع تنها ۳.۵ درصد نمایندگان پارلمان‌های منطقه زن می‌باشند، در حالی که نرخ مزبور برای منطقه جنوب صحرای آفریقا بالغ بر ۸.۴ درصد است.

۳ سهم کشورهای عرب در کل تولیدات کتاب جهان تنها ۱.۱ درصد است که ۱۵ درصد آن را نیز کتاب‌های مذهبی تشکیل می‌دهد. تعداد کتابهایی که به زبان یونانی ترجمه می‌شود ۵ برابر کل کتاب‌هایی است که به زبان عربی ترجمه می‌شود. این در حالی است که تنها یازده میلیون نفر به زبان یونانی صحبت می‌کنند.

در جهان عرب برای هر هزار شهروند تنها ۵۳ نسخه روزنامه به چاپ می‌رسد. این رقم در کشورهای پیشرفته برابر ۲۸۵ نسخه، یعنی ۵ برابر میانگین کشورهای عرب است.

۴ تنها ۱.۶ درصد جمعیت منطقه به اینترنت دسترسی دارد که در مقایسه با سایر مناطق جهان، حتی منطقه جنوب صحرای آفریقا پایین‌ترین نرخ است.

۵ ۵۱ درصد جوانان عرب خواهان مهاجرت به سایر کشورها می‌باشند. نزدیک به یک چهارم فارغ‌التحصیل‌های دانشگاه‌های عرب به خارج از کشورهای خود مهاجرت می‌کنند. به دیگر سخن اوضاع نابسامان بعضی کشورها در خاورمیانه نه تنها ضایعاتی مثل مساله مهاجرت برای کشورهای غربی در پی خواهد داشت، بلکه در دراز مدت به گسترش فعالیت‌های گروه‌های افراطی غرب ستیز نیز منجر می‌گردد. بنابراین بهتر است الگوی سیاسی دموکراسی جایگزین شکل حکومتداری کنونی گردد و در حمایت کشورهای غربی از دیکتاتوری‌های منطقه تجدید نظر به عمل آید. طرح خاورمیانه بزرگ با هدف ایجاد منطقه‌ای امن برای اعمال نظر و قدرت نظام سلطه از طرق زیر که شباهت زیادی به حوادث اخیر دارد ترسیم گردید:

- ۱- ایجاد دموکراسی (شعارهای ضد دیکتاتوری در کشورهای بحران زده عربی)
 - ۲- انتخابات آزاد (تکیه معترضان بر فقدان انتخابات آزاد و مردمی و وجود تقلب در غالب انتخابات در کشورهای متلاطم)
 - ۳- جامعه مدنی (تاکید معترضان مبنی بر جلوگیری استبداد حاکمان در مشارکت آزاد همه مردم در همه مسائل سیاسی، اقتصادی و اجتماعی)
 - ۴- وجود رسانه‌های مستقل (نقش رسانه‌های به ظاهر مستقل اما در سیطره نظام سلطه به ویژه در فضای مجازی)
 - ۵- مبارزه با فساد (طرح مطالبی مانند فساد مالی حاکمان فعلی کشورهای بحران زده عربی)
 - ۶- تکیه بر روشنفکران (حضور فعال جوانان دانشجو و روشنفکران در اعتراضات اخیر در تونس و مصر)
- در این نوشتار نخست به معرفی طرح و استراتژی نهفته آمریکا در آن اشاره می‌شود. در واقع جهت‌گیری ایالات متحده در قبال پدیده بیداری اسلامی با زاویه طرح خاورمیانه بزرگ مورد بررسی قرار می‌گیرد. در فصول بعدی این کتاب سعی می‌شود این مساله مورد آزمون و بررسی قرار گیرد که آیا آنچه در قالب تحولات سیاسی در خاورمیانه و شمال آفریقا اتفاق افتاد، به محقق شدن سیاست‌های مورد نظر آمریکا و طرح خاورمیانه بزرگ انجامید یا اینکه بر خلاف تصور آمریکا جهت‌گیری این انقلاب‌ها، در راستای بیداری اسلامی و اقبال مردم به مبانی اسلام و بیزاری آنان از دولت‌های غربگرا شکل گرفت.
- اگر چه طرح خاورمیانه بزرگ طرح شناخته شده‌ای در میان متون و پژوهش‌های موجود در روابط بین‌الملل است، اما تحولاتی که در نیمه اول سال ۲۰۱۱ در خاورمیانه رخ داد، هنوز در یک پژوهش مستقل و جامع مورد مذاقه قرار نگرفته است. بنابراین اهمیت موضوع از لحاظ تازگی و به روز بودن قابل ملاحظه می‌باشد.

مضاف بر آنکه تحولات مورد بررسی در این طرح، منطقه خاورمیانه را در بر می‌گیرد. این منطقه علاوه بر جایگاه بسیار مهم ژئواستراتژیک و ژئوپولیتیکی که دارد، منطقه‌ای است که ایران نیز در آن قرار گرفته، بنابراین بررسی دقیق و همه‌جانبه تحولات بنیادینی که به تازگی در آن حادث گردیده است حیاتی به نظر می‌رسد. اهتمام به امر پژوهش در این راستا می‌تواند بستری جهت بهره‌گیری دانشجویان، پژوهشگران و علی‌الخصوص مجریان سیاست خارجی کشور فراهم آورد. بی‌شک با اشراف به ابعاد مختلف این تحولات، ایران قادر خواهد بود در آینده خاورمیانه نقش بسیار برجسته‌تری را بازی کند و تهدیدات احتمالی را به فرصت بدل نماید.

مهمترین پرسشی که در اینجا مطرح می‌شود این است که تحولات اخیر عربی که از آن تحت عنوان بیداری اسلامی یاد شده است بر اساس کدام عوامل شکل گرفته است؟ و در امتداد آن چند پرسش دیگر به ذهن متبادر می‌شود.

(۱) شبکه‌های اجتماعی و رسانه‌ای جدید تا چه اندازه در این تحولات موثر بوده است؟

(۲) عوامل فرهنگی و هویتی دخیل در این تحولات کدامند؟

(۳) عوامل اقتصادی دخیل در این تحولات کدامند؟

(۴) عوامل سیاسی موثر در این تحولات کدامند؟

در نگاه نخست به نظر می‌رسد که تحولات اخیر خاور میانه عربی که از آن به عنوان بیداری اسلامی یاد می‌شود در اصول و بنیاد از مطالبات داخلی (فرهنگی، سیاسی و اقتصادی) نشأت گرفته است که بخشی از آن بیشتر در بخشهای ابتدایی طرح خاورمیانه بزرگ توصیف شده بود. آنچه به تسریع این تحولات دامن زده است گسترش شبکه‌های اجتماعی و دسترسی به رسانه‌های جدید (اینترنت و شبکه‌های ماهواره‌ای) بود.

مع‌ذالک طرح خاورمیانه بزرگ باعث طرح مباحث و جنجال‌های بسیاری در عرصه روابط

بین‌الملل شده است. ارائه این طرح واکنش‌های بسیاری را از کشورهای درون منطقه‌ای و کشورهای فرامنطقه‌ای برانگیخته است. با توجه به تغییرات رخ داده در کشورهای عربی و همچنین بحرانی بودن اوضاع در پاره‌ای دیگر از کشورها، بررسی این طرح به عنوان جهت‌گیری ایالات متحده در قبال منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا بسیار مهم به نظر می‌آید. این کتاب برای بهره‌گیری در سیاست خارجی منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران و همچنین واکنش عقلانی و در خور نسبت به تحولات سریع کشورهای عربی، حایز فایده می‌باشد.